

ks. prof. dr hab. Piotr Jaskóła
Uniwersytet Opolski

1

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II	
Dziekanat Wydziału Teologii	
Wpł. dnia	2016 -05- 24
Znak	

Recenzja
rozprawy doktorskiej ks. mgr-lic. Stanisława Fiuka
pt. *Miłosierdzie Boże w nawróceniu Rudolfa Hössa komendanta z Auschwitz,*
KUL, Lublin 2016 r., 277 s.

Mocne wołanie Jana Pawła II w encyklice *Dives in misericordia* o „miłosierdzie Boga dla ludzkości” mogło wydawać się czymś nowym w życiu Kościoła i w teologii. W rzeczywistości jednak całe Pismo św. przeniknięte jest prawdą o miłosierdziu Boga, a różne przepiękne modlitwy należące do tradycji pobożności chrześcijańskiej są dowodem, że kościelnej tradycji myśl o miłosierdziu Boga nigdy nie była rzeczą obcą.

Chociaż jest faktem, że prawda o miłosierdziu Bożym i o konieczności miłowania ludzi zawsze przenikała świadomość Kościoła na przestrzeni dziejów, to dopiero w XX w., pojawiły się głosy nawołujące do wyeksponowania tej tajemnicy w życiu Kościoła. Wystarczy wspomnieć w tym miejscu s. Benignę Konsolatę Ferrero, s. Józefę Menendez czy s. Faustynę Kowalską. Można przypuszczać, że jedną z inspiracji Jana Pawła II do napisania encykliki *Dives in misericordia* był kult Miłosierdzia Bożego zainicjowany objawieniami s. Faustyny Kowalskiej i obrazem Jezusa Miłosiernego z podpisem JEZU UFAM TOBIE, który jest dziś znany nie tylko w Polsce, ale na całym świecie. W tę tak bardzo biblijną, kościelną i papieską naukę wpisuje się wiele współczesnych opracowań problematyki miłosierdzia Bożego, również opracowanie ks. Stanisława Fiuka. W prezentowanej dziś do obrony pracy doktorskiej można widzieć piękny i aktualny wkład Autora oraz Promotora dysertacji w ogłoszony przez papieża Franciszka Rok Miłosierdzia. Jakość tego opracowania jest przedmiotem niniejszej recenzji.

1. Tytuł, problem i cel rozprawy

Tytuł rozprawy *Miłosierdzie Boże w nawróceniu Rudolfa Hössa komendanta z Auschwitz* jest zapowiedzią wielkiego przedsięwzięcia. Sugeruje bowiem próbę ukazania roli miłosierdzia Bożego w nawróceniu jednego z największych zbrodniarzy w historii ludzkości. Ponieważ miłosierdzie Boga nie jest samym tylko przymiotem Boga, lecz wyraża Jego istotę – a więc odkrywa tajemnicę Boga samego, jak i również nawrócenie każdego człowieka ma w sobie coś z tajemnicy – a zwłaszcza takiego jak Höss, stąd już brzmienie tytułu dysertacji nie jest pozbawione naukowej wnikliwości i ambicji.

Pewne wątpliwości odnośnie do tytułu rozprawy rodzą się jedynie przy porównaniu tegoż z tytułami rozdziałów pracy. Tytuł rozdziału I – *Teologia miłosierdzia Bożego*, robi wrażenie niezwiązanego z pozostałymi rozdziałami odnoszącymi się do Hössa. Może tę pewną dychotomię lepiej oddałby tytuł rozprawy *Teologia miłosierdzia Bożego a nawrócenie komendanta z Auschwitz Rudolfa Hössa?* Trzeba jednak przyznać, że wprawdzie nie w tytule rozdziału, ani nie w tytułach paragrafów tego rozdziału, to jednak w treści rozdziału I są odwołania do osoby Hössa (np. s. 54, 57nn., 62, 67, 78, 80), stąd przyjęty tytuł rozprawy można zaakceptować.

Tytuł rozprawy jest koherentny z opisem problemu pracy zamieszczonym we *Wstępie*: „dysertacja jest próbą stworzenia płaszczyzny teologicznego dialogu, czyli próbą określenia roli Bożego miłosierdzia w nawróceniu Rudolfa Hössa, komendanta z Auschwitz. Jest to jednocześnie próba zrozumienia działania miłosierdzia Bożego w przypadku konkretnego człowieka, który – wraz z całym systemem nazizmu – dopuścił się jednej z największych zbrodni, a jednocześnie w ostatecznej godzinie swego życia miał siłę nawrócić się do Boga i prosić o przebaczenie” (s. 7).

Biorąc pod uwagę dotychczasowe opracowania dotyczące problematyki podjętych badań – głównie pracę doktorską ks. Manfreda Deselaersa z Niemiec (*Bóg a zło w świetle biografii i wypowiedzi Rudolfa Hössa komendanta z Auschwitz*, Kraków 1999, ss. 472), sam problem badań, poza tytułem, zostaje dodatkowo sprecyzowany przy charakterystyce stanu badań. O ile badania ks. Deselaersa były prowadzone pod kątem pytania o zło, które zostało dokonane w obliczu Boga, o tyle badania ks. Fiuka „mają na celu zwrócenie uwagi na całkowicie inną kwestię, jest to spojrzenie na sytuacje w KL Auschwitz z uwzględnieniem konkretnego przykładu losu komendanta obozu, który chyba jako jedyny nazista oficerskiego rzędu przyznał się do winy, współpracował z wymiarem sprawiedliwości, nawrócił się i pojednał z Bogiem. Stworzyło to okazję do oceny jego postępowania w obliczu Bożego miłosierdzia, bez jakiegokolwiek zamiaru czy chęci usprawiedliwienia zbrodni nazistowskich, szczególnie tych popełnionych w Auschwitz ” (s. 10). W dalszej części Autor wyjaśnia, że chodzi mu „o próbę teologicznego dialogu między miłosierdziem Boga a sprawiedliwością”.

Bliski opisowi problemu rozprawy jest opis jej celu. Autor doskonale zdaje się orientować, że celem jest rozwiązanie postawionego problemu. Stąd – jak pisze – celem rozprawy jest dla niego „próba stworzenia zasadniczej relacji między Bożym miłosierdziem a losem człowieka, który – mówiąc biblijnie – <był umarły, a znów ożył; zaginął a odnalazł się> (Łk 15,32). Nie jest to w żadnej mierze wydawanie sądu, czy konkretna postać historii (tu Höss) osiągnie zbawienie czy nie, gdyż jest to sprawą samego Boga, lecz jest to raczej poszukiwanie pokornej odpowiedzi na teologicznie postawione pytanie: jak daleko sięga Boże miłosierdzie i czy ma ono priorytet nad sprawiedliwością, tak szczególnie rozumianą przez współczesnego człowieka? Jest to jednocześnie próba ukazania istoty Bożego miłosierdzia w naszym, coraz bardziej niemiłosiernym i zdehumanizowanym świecie” (s. 11). Patrząc na przeprowadzone analizy i ich wyniki, można stwierdzić, że cel ten ks. Fiuk starał się konsekwentnie realizować.

2. Literatura

Istotny wpływ na oryginalność każdej rozprawy mają wykorzystywane przez nią źródła i opracowania. Polsko- i angielskojęzyczna bibliografia rozprawy ks. mgra Fiuka jest objętościowo bardzo obszerna (s. 248-257). Nowe pozycje źródłowe zostały wyszczególnione we *Wstępie* (s. 9) i *Bibliografii* (s. 249), zostały także wspomniane w trakcie analiz i na zakończenie rozdziału II (s. 150). W *Bibliografii* poprawnie zastosowano klasyczny podział na źródła, literaturę przedmiotu i literaturę pomocniczą.

3. Metoda pracy

O metodzie Autor pisze: „W rozprawie zastosowano metodę systemowo-personalistyczną” (s. 10). W jej bardziej szczegółowym wyjaśnieniu posługuje się zdaniami, które odwołują się do zasadniczych założeń personalistycznych. Na personalistycznym fundamencie dokonywane są analizy próbujące wyjaśnić i ocenić, w jakiej mierze można mówić o Bożym miłosierdziu w nawróceniu komendanta Auschwitz. Zastosowany we *Wstępie* opis metody równie dobrze mógłby być nazwany opisem „meta-metody” – Autor nie tyle dba o opis sposobu i kolejności prowadzonych badań, ile o ukazanie zasadniczych opcji analitycznych. O zastosowaniu właściwej i skutecznej metody, która pozwoliła sprawnie rozwiązać postawiony problem, czyli osiągnąć zamierzony cel, świadczy także sama struktura rozprawy.

4. Struktura rozprawy

Na zasadniczą strukturę rozprawy składają się: *Wykaz skrótów* (s. 2), *Wstęp* (s. 5-12), cztery rozdziały analityczne (s. 13-239), które Autor nazywa „głównymi filarami” (s. 11), *Zakończenie* (s. 240-246), *Podziękowania* (s. 247), *Bibliografia* (s. 248-257) i *Aneks* (s. 258-277).

Wstęp zawiera i w stosunkowo jasny sposób opisuje wszystkie elementy strukturalne wymagane w tej części poprawnie zbudowanego dzieła naukowego.

Rozdział I: *Teologia Bożego miłosierdzia* (s. 13-78) porusza problematykę Bożego miłosierdzia w Starym i w Nowym Przymierzu. Następnie Autor sięga do źródła objawienia Bożego miłosierdzia w osobie św. siostry Faustyny Kowalskiej, do spowiednika s. Faustyny i wielkiego propagatora kultu Bożego miłosierdzia – bł. ks. Michała Sopoćko. Kolejnym opisywanym świadkiem i urzędowym propagatorem doktryny i kultu Bożego miłosierdzia są św. Jan Paweł II oraz papież Franciszek.

Rozdział II: *Historia życia Rudolfa Hössa* (s. 79-150) prezentuje wyniki badań biograficznych z dzieciństwa, wieku młodzieńczego i dojrzałego. Nie chodzi tu jednak o zwykłą biografię komendanta z Auschwitz, lecz o wykazanie, jak poszczególne koleje losu doprowadziły młodego człowieka wychowanego w dyscyplinie i wierze katolickiej, będącego ministrantem i przeznaczonego przez ojca do stanu duchownego, do wstąpienia w szeregi SS.

Zupełnie nowe elementy w dotychczasowych badaniach nad sprawą *Hössa* zawarte są w Rozdziale III: *Sylwetka psychologiczna Rudolfa Hössa* (s. 151-201). Rozdział ten oparty jest głównie na materiałach osób badających oskarżonego Hössa podczas przesłuchań w skazującym go procesie. Osoby te – S. Batawia, G.M. Gilbert, P. Levi, L. Goldensohn z punktu widzenia psychologii i psychiatrii określili nie tylko znaczenie uczuć w życiu Hössa, ale dostarczyli danych, które pozwoliły sformułować także ocenę jego woli, scharakteryzować osobowość oraz poczucie wartości.

Rozdział ostatni: *Teologiczna ocena faktu nawrócenia Rudolfa Hössa* (s. 202-239) skoncentrowany jest na rozważaniach i opiniach uwzględniających głównie aspekty antropologiczne, soteriologiczne i eklezjalne.

Oceniając strukturę rozprawy, trzeba stwierdzić, że odpowiada ona jej opisowi z *Wprowadzenia*. Jest w niej wewnętrzna logika, która pozwala zorientować się w realizowanej metodzie i w rzeczywistych etapach prowadzonych badań.

5. Ocena formalnej strony rozprawy

Aspekt formalny pracy ks. Fiuka spełnia konieczne wymogi pracy naukowej. Widać to już po poprawnie zbudowanym *Wstępie* i *Zakończeniu*, które zawierają wszystkie części strukturalne istotne dla tego typu prac. Analizy nie są tylko prostym referowaniem poglądów, ale i krytyczną oceną. Struktura pracy w swych podziałach zasadniczych i wewnętrznych jest czytelna, przejrzysta i logiczna, wyraźnie oddaje charakter pracy z zakresu teologii systematycznej, ale i otwartej na problematykę interdyscyplinarną, psychologiczną i historyczną. Wykaz i zapis wykorzystanej bibliografii oraz przypisy nie budzą większych zastrzeżeń – w dziełach tłumaczonych na język polski warto było podać nazwisko tłumacza!

W *Zakończeniu*, które poprawnie zbiera wyniki badań i formułuje wnioski, zbędne jest jednak stawianie dalszych, nowych pytań (s. 242) świadczących o kontynuacji analiz, jak i same analizy teologiczne dokumentowane przypisami – nawet jeśli opierają się na tak wybitnych autorach, jak J. Ratzinger i najwybitniejszy znawca teologii Benedykta XVI w Polsce – ks. K. Góźdz...

Interesującym jest sposób prowadzonych analiz, zwłaszcza tych dotyczących sylwetki psychologicznej Hössa. Na początku każdego punktu Autor wyjaśnia różne możliwości rozumienia pojęć i ich znaczeniowe niuansy w języku polskim, niemieckim i angielskim (np. s. 161)

Język dysertacji jest nie tylko poprawny i precyzyjny, ale mimo nagromadzenia wielu szczegółowych informacji również bardzo komunikatywny. Z nielicznymi wyjątkami tekst jest wolny od uchybień stylistycznych czy interpunkcyjnych. Można by rzec – gotowy do druku!

6. Ocena treściowej strony pracy

W ocenie treści rozprawy na samym początku trzeba stwierdzić, że Autor potrafił wydobyć i ująć syntetycznie istotne fakty zawarte w tekstach źródłowych i w olbrzymim materiale już istniejących aspektowych opracowań. Zdolność do koncentracji na kwestiach teologicznie ważnych zaowocowała przejrzystością. Dzięki zastosowanym metodom prezentowane treści i wyniki badań są interesujące, a wnioski znaczące.

Od strony merytorycznej praca może się poszczycić wieloma osiągnięciami badawczymi. Przede wszystkim ks. Fiuk stworzył w rozdziale I interesującą syntezę teologii Bożego miłosierdzia. Św. Faustyna Kowalska, bł. ks. Michał Sopoćko, św. Jan Paweł II oraz papież Franciszek zostają nazwani „apostołami Bożego miłosierdzia w obecnych czasach” (s. 243). Doktorant, powołując się na swego Promotora, uważa, iż w tych osobach i ich świadectwie „została ukazana światu podstawowa prawda chrześcijaństwa, jaką jest humanizm chrystocentryczny, wyrażony w pleromie ostatecznego zbawienia odkupionej przez Wcielenie Słowa ludzkości” (tamże).

Doktorantowi udało się odtworzyć główne rysy biograficzne Rudolfa Hössa i stworzyć bardzo dobry jego portret psychologiczny – wyraźniejszy, bogatszy i bardziej pogłębiony niż te, które dotychczas przyjmowano. Autor oparł się bowiem nie tylko na już znanych materiałach prof. S. Batawii, ale swoje badania wzmocnił danymi pochodzącymi od innych bezpośrednich „świadków”, m.in. amerykańskich psychiatrów żydowskiego pochodzenia: dra Gustava M. Gilberta i dra Leona Goldesohna. Podziwiać przy tym można sposób prezentacji materiałów źródłowych przez Doktoranta. Prawdopodobnie perspektywa teologii miłosierdzia Bożego, jak i osobista zdolność psychologicznego wczuwania się w procesy i zdarzenia, które od zewnątrz i od wewnątrz kształtują człowieka, pozwoliły mu nawet z dużą dozą empatii rysować portret ostatecznie nawróconego Ludobójcy (np. s. 169, 219, 239).

O dojrzałości teologicznej Doktoranta świadczą teksty podejmujące próbę teologicznej oceny faktu nawrócenia Hössa w wymiarze antropologicznym, soteriologicznym i eklezjalnym. Pierwszy wymiar wskazuje na osobiste nawrócenie, drugi – na przyjęte łaski odkupienia, trzeci – na pojednanie z Bogiem przez sakrament pokuty i Eucharystii.

Dojrzałe teologiczne, a można domniemywać, iż także i psychologicznie, są wnioski w *Zakończeniu* rozprawy (s. 245 n.). Są one ponumerowane i jest ich 16. Stanowią one swego rodzaju syntezę merytorycznej głębi dysertacji, a właściwie głębi teologii miłosierdzia Bożego i chrześcijańskiej antropologii, która świadoma grzechu człowieka oraz jego odpowiedzialności zań wyżej stawia potęgę Bożego miłosierdzia.

Zgodnie z przyjętą metodą zrealizowane dzieło i brak zarzutów merytorycznych nie oznacza braku pytań pod adresem autora dysertacji. W trakcie lektury rodziło się ich wiele. Wspomnę dwa, na które Doktorant mógłby odpowiedzieć podczas obrony pracy doktorskiej:

a) Czy na przykładzie Hössa można by wskazać początek (czy granice) winy człowieka służącego błędnej, śmiertelnej ideologii?

b) Do „owoców” przeprowadzonych badań, czyli do wyników lub wniosków, pod numerem 7 widnieje stwierdzenie: „Boża sprawiedliwość jest podrzędna i podporządkowana Bożemu miłosierdziu”. Jak to rozumieć?

7. Wniosek

Przeprowadzone badania, których owocem jest prezentowana dysertacja, są dowodem dużego wkładu pracy Autora i jego rzetelności naukowej w prowadzonych badaniach. Różnorodność tematyczna analizowanych tekstów wymagała od niego dogłębnej wiedzy teologicznej i historycznej, a w wielu ujęciach również psychologicznej. Praca jest treściowo twórcza i interesująca. Od strony formalnej spełnia wszystkie warunki rozprawy naukowej. Stawiam wniosek o kontynuowanie przewodu doktorskiego ks. Stanisława Fiuka.

ks. prof. dr hab. Piotr Jaskóła

dyrektor Instytutu Ekumenizmu i Badań nad Integracją
na Wydziale Teologicznym UO

Opole, 29. 05. 2016 r.